

זאת' - מסה על העצמות והמהות | איתן

אוראל גפן

המלה שלפני היות הדברים, האמירה הבוראת עולמות חדשים מתוך התוהו שמחוץ לגבולות היא... היא... וכך לא ידעתי היאך להמשיך.

רטט הוא שעובר בקיים בכל עת הולדה מתוהו אל הממשות. הפחד המתעורר למול הלא נודע, הוא תסמין של בריאת עולם מחודשת. פחד זה קיומי הוא, ואין כל פחד אישי אלא הסתעפות פרטיקולרית שלו. פחד מפני ה-מוות, שאין המוות הפרטי של היחיד אלא הסתעפות שלו. פחד השימור מפני השינוי כי כל שינוי הוא בהליך תמידי של קונספציה ושבר, קונספציה ושבר (עד כי לעיתים נדמה שאותו הליך עצמו נעשה לדבר של מה בכך, לקונספציה שיש לשברה, להיצרך למוותה כדי שתשוב ותפצה לחיים בתצורה חדשה). כי כל יצירה כרוכה בהרס, כל מימוש בפועל כרוך בהרס הקיים ובהרס סך כל האפשרויות הבלתי ממומשות. על כך באה חטאת היולדת, כי כל מציאות לידה כרוכה בחטא. חטא כלפי עולם ישן, חטא כפיות טובה בהרסו את אותו עולם משום שחרף הכל ההורס אותו התקיים בו, והעולם הישן הכיל אותו. זה ההבדל העיקרי שבין מהפכנים מתקני עולם למהרסיו; כי האחרונים מפנים עורף אליו, ואין מכירים הם בחטאם, אלא אדרבא, שאיפת ההרס ורגשי הטינה הם שמניעים אותם - "עולם ישן עדי יסוד נחריבה"; ואילו הראשונים מתנצלים הם כלפי אותו עולם ששומה עליהם להרוס כדי לבנותו.

המתקנים מתנצלים והורסים ובונים, כיולדת המולידה לעולם ובכך בוראתו מחדש, ומביאה קרבן חטאת לכפר על אשר אבד. וברור שאין לזנוח את השינוי משום מציאות החטא הכרוכה בשינוי. ונהיר שאין להימנע מליצור בגלל הפחד המתעורר מן התהום שבסוף העולם הידוע.

ברור, ואין לדעת למה הדבר כדור. אין להבין את הרצון למימוש, כי אין בתבונה המפתח לתפוס מדוע התשוקה לממש ולהוליד כה אמיתית. כה כנה עד כי בכוחה להתגבר על פחד השינוי, הוא פחד המוות. היא תשוקה אפריורית, קמאית. אין זו תשוקה פרימיטיבית כפי שמתייחסים בשכל העולם אל רצונות ברורים אך בלתי מובנים לשכל. וזאת מחמת שאיננה נתונה כלל במגבלות זמן והבניות חברתיות לצורך ייחוס קדמה או נסיגה תרבותית כך שניתן יהיה לכנותה פרימיטיבית. היא קמאית באופן העל-היסטורי, הטבוע שמעל לטבע ואין בנמצא המלה לתאר ראשוניות זו. אף שלא ניתן להבינה – ראשוניות זו של רצון להאציל מן המהות אל העצמות, אין אמיתי ממנה.

על-כן, ממילא כל שאלות ה"מדוע" וה"מפנימה" התרות אחר סיבה מחד; וה"למה" ו"לשם-מה" המחפשות את התוצאה הרצויה מאידך - שאלות אלו לא יכולות להיענות. ונראה שאף לא להישאל באמת, כלומר להישאל באופן שלא תהא זו שאלה של שקר. ודומני שיש הבדל בין שאלה שלא יכולה להיענות לזו שלא יכולה להישאל; כי הראשונה אף שאין לה תשובה, מכל מקום בעינה עומדת על האמת, אך זו שלא יכולה להישאל, היא כזו שעצם שאלתה טמון בשקר המשליך מן הידוע אל שאינו ידוע ואף אל שאינו יכול להידוע. ושום מענה לא יכול להינתן אלא בקירוב לאמת, בדרך של הִשְׁאָלָה סמנטית הנועדה לפשר על מגבלות השפה בקפיצת הכח המדמה.

ביחס לרצון הגבוה, זו הטוטאליות המאפיינת מלאכים בשליחותם בסוד נעשה ונשמע, כאשר הרצון קודם לדעת - שם לא שייכת שום שאלת "מדוע" או "מפני מה", שאלות התרות אחר סיבה ראשונית לרצון כי אין. וכן ביחס לרצון הנמוך, זו המהות המצויה בעביות החומר, בהמה – בה מה, שם לא שייכת שום בקשה להבנת התוצאות כמו "למה" או "לשם-מה" - כי יצר הוא, ואין פשר לו. כי כל השאלות והתשובות, הסיבות והתוצאות, ולמעשה כל חלוקה מושגית אינן אלא במישור הדעת, ורצון החיים, נותר תמיד עצמוני בחלקו, חיצוני לגבולות הידיעה.

בדרך ציורית, סוכך עץ החיים על עץ הדעת מלמעלה ומלמטה, אור מקיף אשר נודע במקצת בגדותיו הקרובות לפנים אך לעולם נעלם כל אימת שמתרחקים מן האמצע. עץ החיים תמיד מַעֲבָר, לעולם בלתי מושג. הוא תמיד מוגדר על ידי עץ הדעת אף על פי שהוא המחולל אותו והלה חלק ממנו ממש.

במשל המקראי מוצג עץ הדעת בתוך עץ החיים, "העץ אשר בתוך הגן" נמצא בתוך "עץ הגן", החיים יוצרים את הדעת, אבל הדעת היא זו המעניקה להם את משמעותם. הדעת היא ההופכת אותו מ"כל עץ" ל"עץ החיים"¹ נתינת השם המופיעה בפסוק רק בסמיכות ל"בתוך הגן"-ל"עץ הדעת", ומכאן ראייה שהדעת מעניקה לו את שמו. **"וַיֵּצֵא ה' אֱלֹקִים עַל הָאָדָם לְאֹמֶר מְכַל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל: וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת:"**² וכך בהיעדר הסמיכות לעץ הדעת – כשהוא נכתב בפסוק נפרד, אין לעץ החיים שום שם או כינוי - אלא הוא רק מה שהוא – "עץ הגן", כי טרם החטא עוד לא העמיקו הפירושים עד כי גם אחדות המהות לא תהיה עצמות אלא בהתקשרותה הישירה אל העצמות. ואמנם אחר הגירוש מופיע עץ החיים גם בנפרד, כי מעתה, הפירוד הוא נקודת המוצא – **"וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֶּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרוֹבִים וְאֶת לֶהֱטֵה הַחֶרֶב הַמַּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים"**³. גם המימד האיסורי החלקי הכרוך באכילה מעץ החיים (איסורי חלקי דווקא משום שבאמת, מעולם לא נאסר, אלא רק הורחקה מן האדם האפשרות לאכול ממנו), המתבטא בריחוק מהויטאליזם הטבעי ורצון החיים – כל זה לא מופיע אלא לאחר הטמעת הדעת המסווגת ומבנה.

אם כן, לאחדות אין עצמות אלא מתוך השניות, שאילולא הפירוד – יש לה רק מהות. הדעת היא ההופכת אותה מפשוט מה שהיא, לעצמה. היא הנותנת לה את שמה ובכך את נבדלותה ומטרתה. בהיעדר דעת, המקדת ומפרידה בצמצמי התודעה את השטף הנקלט בקלט, אין עצמות הניתנת לפירוק לשמות ותארים, חומר וצורה, גורמים ומרכיבים, מידות ומשקלים, צבעים ובני גוונים, מרקמים ותבניות, חום וקור, כאב ועונג. וככל שתגדל הדעת כן תגדל יכולת פירוקה את המהות, צמצומה והפיכתה לעצמות. הדעת נוצרת מתוך החיים אך גם כובשת

¹ ראה בראשית ב', ח'

² בראשית ב', ט"ז-י"ז

³ שם ג', כ"ד

אותם ומכפיפה אותם למושגיה, כגשמיות הנוצרת מן הרוח וכולאת אותו בגדריה.
 "ORDO AB CHAO".

הפך הדבר ניכר בגילאי הינקות בהם מחמת מיעוט הדעת, התינוק לא רואה את הוריו כסובייקטים נפרדים ממנו, כי בהיעדר דעת כולא חד. וזהו "מיום שחורב ביהמ"ק ניטלה נבואה מהנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות"⁴ – כי המקדש הוא חיות העולם, והנבואה שהיא החיבור אל המַעֲבָר לדעת יכולה להינתן גם לבעלי דעת, משום שההתקשרות בין החיים והדעת הייתה עוצמתית יותר, ולא היו הדברים כה נפרדים. ומשעה שנחרב לא יכולה להינתן אלא לחסרי דעת, כי הופרדו הרעיה ודודה ואין האחדות שוררת עוד כפי ששררה. ועם זאת, אף על פי שניטלה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה⁵. ולא חכמים בעלמא אלא היחכמים, רבותינו, אלו שיראתם קודמת לחכמתם, וממילא לא פסקה כל כך התקשרות החיים והדעת אצלם. יתרה מזאת, במקום בו אתה מוצא דעתם שם תמצא חיותם ולהפך – כי "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" ומצויים בעצמות ובמהות גם יחד.

ונמצא כי עץ הדעת הוא מחולל העצמות, הוא הנקביות, הדין המפריד את האחדות הזכרית שבעץ החיים. "זאת הפעם עצם מעצמי בשך מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת"⁶. הפעם הראשונה בה האדם מדבר, מבנה שפה והגדרות הוא בהיפגשו עם הנקביות. וכך ננסכת המשמעות שבדעת אל החיים: תחילת דבריו היא מ"זאת" – המלה הניתנת להחלה על כל הקיים מבלי להגדירו. זאת הכללות שאין כללית ממנה, הכללות שהיא השער אל הדעת וממנה. זאת המלה המצמצמת את התודעה לתפיסת דבר מסוים, מבלי להכניסו לשום תבנית. ובמלה זאת בוחר הוא לסיים את דבריו. ורק בתווך בין "זאת" ל"זאת" נמצאים הגדרים הידועים או היכולים להיודע. ומעבר לזאת לא ניתן לדבר אלא בתארי השלילה.

כל מושגי הסיבה והתוצאה לא רלוונטיים אלא לעצמות ולגבוליה. הם רק בדעת, בלוגיקה הקרה, אשר במופעה ההיסטורי היא ילידת יוון ונגזרותיה. בגלל זה, מסרבים הלוגיקנים להכיר במַעֲבָר, בעבריות. אף אלה מביניהם מתוך מחנה ישראל שכביכול מכירים בה (כנושאי כליו הרדיקליים של הרמב"ם והאבן-

⁴ בבלי בבא בתרא יב:

⁵ שם יב.

⁶ בראשית ב', כ"ג

רושדים היהודים), מכירים הכרה המסרסת למעשה את העבריות. היא אונסת אותה אל תוך מיטת הסדום של קליפת עץ הדעת, אל הפילוסופיה היוונית, שבסיסה בהפרדות, הבדלות והגדרות. אפילו את הנבואה פירשו כהתגברות של השכליות הידועה להם ולא דבר מעבר לכך. ויש לציין כי שורש האמת בדברי ההבדלה והדעת הוא שהפרי לקליפה הזו הוא הבדלת הטוב והרע, הבדלה שנמצאת בבסיס המוסר, ולכן נצרכת היא לתיקון עולם והכרתו. ושורש אמת זה זוכה להכחשה ולבוז מצד רבים מהרומנטיקנים החשים ולא בחוש את המַעֲבָר, ובבוז זה שגיאתם. אך צודקים אותם חולמים בחושם כי אם אין דבר מעבר לידוע, תחולל תפיסה זו אנטרופיה מחשבתית וסופה שהיא עצמה תחולל רוע, בהקשתה קושיות מפרקות על עצם חלוקתה שלה לטוב ורע, יפה ומכוער. תכלית הדעת לכפור בדעת. "תכלית הידיעה שלא נדע". והדברים נכונים הן כעיקרון על-זמני והן כמופע קונקרטי במרחב ובזמן, ובאמת אין הפרש בין השניים. היטיב לנסח זאת ח"כ המנוח יעקב חזן ממפ"ם – "רצינו לגדל דור של אפיקורסים וגידלנו דור של עמי ארצות". העמקת הדעה־קונסטרוקציה מביאה לפירוק הדעה־קונסטרוקציה עצמה. וראיה לדבר מן ההיסטוריה הקרובה - באותן שיטות ממש שהמודרנה פירקה את הדת, הפוסט מודרנה פירקה את הורתה, המודרנה.

ולנו לא נותר אלא לחיות ולדעת את האפשר להידוע, לחיות את הלא נודע, ולנסות לגשר על הפער במתח משיחי אדיר של "והיו לאחדים בידך". מתח שעד הגאולה גופא לא יצלח לעולם לגשר עליו. זוהי המצוה, וזהו הצו ומשם יבוא משיח צדקנו.